

*Miscellaneous items of history ect. from
Prof Boois area. 21/9/9 K24) 9*

s538(3)

N. J. Mabale

1. 1b July Lipadzi. Ku tshungula - Nombe.

Nombe - hi lafa murhi wo tsela, hi hlanganisa mimbirhi kutani murhi lowu wu hise riwa sirhengeleni. Hi teka muvabyi hi nwi funengeta hi nkumba ku ri a tshufukeriwa hi musu. Nkumba lowu wo pfala musu ku ri u nga humi. O fanele ku hefemula wona. Loko munhu a tshunguriwa Nombe, a hi nwi pfumeti ku ri a dya swo lungiwa. O fanele ku tshama a dya swo pfumala munyu ku kondzo ngati yi hela. Vuvendza na byona a nga dyi. Na hikwaswo leswi swo dzunga a nga dyi.

Murhi wunwani wo tshungula nombe wu swekiwa kunene, kutani a khurisiwa.

Loko a hanyile, o fanele ku heta viki ngati yinga ha humi; loko viki ri herile, o laveriwa murhi a dlaya na huku yi katsiwa na murhi kutani a lungahi yeše a rhanga hi murhu a khula wu ri na munya na murhi hi kona a nga dyaka swo dzunga.

Ku ni Mthundangazi na wona loko wu tshunguriwa, hi yirisa munyu ku ri a nga tshuki a dya hi nge se vona ku yima ka wona, hikwa swa nyanyisa. Ngati hi yona leyi yi kokiwaka hi munyu. Hi wu tshavela swešwe munyu ku ri wu koka ngati murhi wa kona wu khuriwa hi sinkamba na ntsena.

2. "Fukuzane:- Vuvabyi bya mathumba lawa yo vava ma hola matlhela mapfuka. Loko munhu a tshungula yona, o fanele ka lafa fukuzani ku sungula, a ta o'sa a sila a katsa na murhi wa kona. Murhi wa kona wu swekeriwa laha ku nga yiki madjaha na vanhwana, ni vavasati lafa vo ka va nga se khegula.

Murhi wa fukuzane wu swekiwa, muvabyi a teka nkumba a funekela a kangetela silondza sa kona si twa musu lowu wo hisa. Masi wu ngheni Loko a o rile, ka tekiwa wunwana murhi wu tsheriwa rihlangeni ra nambu, wu pfurheteleriwa si-londzeni. Swi endlwa kambirhi hi siku. Mpundzu ni na madyambu. Hambu si nga se baleka ntirho hi wo walowo. Hambu si balekile swa fana. Mati lawa na swekaka murhi lowu, ma kiwa hi sinhwanyetana so ka si nga se huma mavale, kumbe mukhegulu loyi a nga ha velekiki.

Murhi wa kona na wona, wa swekiwa hi Mukhegulu kumbe sinhwanyetana, kumbe sifanyetana. Ndzilo lowu wu swekaku murhi wa kona wu fanele ku tshiveleriwa kwale, wu nga o kiwi kunwani. Loko munhu a

/oka o fanele.....

oka o fanele ku oka makala manene ti nga ri hi tihunyi hikuva tihunyi ti khomiwile hi loyi a yirisiwaku.

3. Ku hlahluva Tinhlole (July Liphadzi)

Loko munhu a dyondza ku hlafula, o dyondzi hi mune wa tinhlole. Twalima, Lunwana, Rihwame, Silumi. E ka leti ta mune ku ni ta sisati ni ta sinuna. Ta vavanuna i timbirhi, ta sisati timbirhi. Ta sinuna hi loko va hlahluva hi ndlompfu. Kutani hi leti: i Rihwame na Silumi. Loko munhu a hlahluva hi Mungomu, o hlafula hi ntlhanu na yinwe. Tinhharhu ta vavanuna, tinhharhu ta sisati.

E ku weni ka tona, kuna Silumi, Sangula, Twalima, Hwami, Bvuri, Mabye, Mirharhu, Mathukwala. Loko ku ri ku hlahluva ti ba Silumi, ti vula leswaku e ndzeni ka loyi ti hlahluvaka yena a ku lungangi, ka luma, swi komba thyaka.

Sangula:- Hi leswaku munhu yaloye o ni le ndzeni, ku bosekile.

Twalima:- Hileswaku ngati ya yena ya hisa, a yi lunghanga, nkarhi unwana o ni sitlhafi.

Hwami:- Mbilu loko yi tshama hi ku tshuka loko a ka rhateka. Mbilu yi ri ni ripfalu ngopfu.

Bvuri:- Hi leswaku o vabya ngopfu, vanhu va masaka ya yena va hle-
ngeletana hi-kwalaho ka ku vabya ka yena.

Mabye:- Miehleketo ya muvabyi ku ri ku ni loyi a nwi loyaku.

4. Mirharhu:- Silo lefi si nga ta humelela a file kule, fi le ku suhi.

Matukwala:- I nwana na tatani loko va ngo tshavani. Loko a ri muvabyi ti ri ni. Matukwala hi leswaku o vabya ngopfu. Mirharhu loko byi ri vuvabyi, swi komba ku ri o ta hanya.

Mabye:- Loko byi ri vavabyi hi leswa wa ha vavyo a nga se antswa wa ha andlale sangu. Loko munhu a vabya ku hlahliveriwa mirhi yo tshungula, ku fanele ku wa Mirharhu - ku ri o ta hanya. Loko ku wa bvuri e ku hlahlufeleni ka murhi, hi leswaku murhi wa kona wu nge tirhi. Loko ku wa Silumi, hi leswaku a na nanga wa pembela, o ta hanya. Loko a ta fa ti ba Mabye, ti ba bvuri ti phikelela swona. Bvuri nkarhi wa lowo i nkosi. Loko munhu a ya Mungomeni a sukile a hlahlufile, ti nwi bela Mabye ni matukwala, hi leswaku a nga vuyi, o ta va a ri yena noyi.

Mungoma yena o ta ba yena. Ti wa hi Ngatimbirhi na Sitlhangu

/loko a ta.....

loko a ta pembela.

Loko munhu a sungula ku hlahluva, o fanele ku lava nkunku wa huku wo basa, kutani a hlanganisa na mbilu ya koti. Ku ri a ta ka e nga rivali leSwi ti wisisaku Swona. Murhi wo tsamba tinhlolo ku hava.

5. Njetimano, Mavinda, Nghonyama, Sivongo, Njetimane Mavinda, wa Mojonge, wa Sidya, wa Mapele, wa Mboja, wa Makukutu. Loko va si vonga va ri: "Thosa vantu! Nghonyama" Loko na ha ri ntsango, ndzi fele hi ta ta wa mina ndza ha ku lumuka, kutani hina vana va yena hi kuma ku saniseka, hi suka na manani Nwa-Milomo hi ya kulela ka kokwa wa manani. A hi ri vana varharhu. Mavito ya vona hi lawa:- Sigodo hosi ya hina, wa vumbirhi i Majonge va nga thya vito va kokwane a nga ri rilela, ri va ra ti mhamba, kutani ka ta mina.

Hi velekiwile e ka Makulanje e Nhlangweni. Laha li nga ya kulela kona hi le Msapa. A hi nwa mati ya Mungedzi. Kona ka va kokwana, a ku ri ni tihomu to fuyisiwa hi Hosi Nghunghunyana, kutani a hi risa tona Swinwe ni timbuti. Kutani laha a hi ri kona ka va kokwa wa manani i Handzukumi wa Nghonyama. Hakelo ya ku risa ka mina ndzi nyikiwe sikomu lesi ndzi nga nyika mahani a rima hi sona. Loko ndza ha risa ndzi dlele mpfundla, ndzi thumbo mavalala yi file.

- LeSwi a hi tshamisile Swona, a hi ri vanhu va Nghunghunyane. Kutani o lo na rharha Nghunghunyane a ya Bileni, na hina ho nwi landza o rharhisiwile e Msapa hi Sipenanyana wa Mtsopi, hikuva Nghunghunyana o na rhumela tinyimpi ku ya nwi hlasela to nwi tsandzeka. Sipenanyana wa Mbingwana o ri tikweni ro yena a vu-tsopi ku suhi na Bileni. Nghunghunyana loko a ya tshama kusuhi, a e-ndlela ku nwi kumela ku suhi. Loko a akile muti wa yena, o rhumerile butu ra yena ra Mamboza ka ya hlasela Vatsopi, ri fika ri tsandzeka e Sangweni. Loko Mamboza matsa ndzekile, ku rhumeriwile tindzisana ta kona Mabanga, vo ya tsandzeka e Sangweni na vona. Tinyimpi ta kona a ti fambisiwa hi Magigwane wa ka Khosa.

Magigwane loko a fambisile va tsandzeku, o rhumerile munhu ku ya byela Hosi Nghunghunyane hi laha a va tsandzeka ha kona hikuva sipenanyane a akile khokholo hi timhandze. Kutani Nghunghunyane a va byela va randzela muti, ni ku siva lomu va nwako kona mati. E khokholweni ra Sipenanyana, a ku ri ni Mulungu a ri ni nsati wa yena. Hi ku twa torha mulungu a huma kutani a ya vonana na Magigwana kuri a ta kuma

/kukani mati.....

mati yo nwa. Mulungu o komberile ka Magigwane ku humesa nsati wa yena loyi na yena a a ri ni torha. A va pfaleriwile viki va nga kumi mati Malungu a a ri Muputukezi.

Loko a twile torha Sipenenyane, a humesa vanhu va yena loko ri ya ku seni, kutani vanhu vakwe vo tala va dlawa hi Nghunghunyana, ku sala
7. yena Sipenenyane ni vasati vakwe, kutani Sipenenyana a tsutsumela ka Maportukezi. Nyimpi yaleyo hosi ya mina Sigodo o yi lwile. E ka nyimpi ya kona a ndzi ri mufana loyi a ringanaka 18 wa malembe.

Loko ka hluriwile Sipenenyana, a ku ri ni hosanyana yinwana a va ku i Mangondi, yena Mangondi a twa hi laha Sipenenyana a nga hlaseriwa ha kona, a nkoza a humesa tihomu ta 8; kutani a tshikiwa, kambe khokholo ra yena yi hahlutiwa a va munhu wa hosi.

Hi tihomu ta Nghunghunyana leti a ndzi risa tona ti file ti hela ku sala Nkavi yinwe leyi a nga rilela ka yona nwini wa yona.

Loko ndza ha risa, ku lwiwile tinyimpi to hlaya. Loko Mangondi a nkonzile ka hlaseriwile Zavani, ku hlaseriwa Sisikuša mayindi, ku ta ya ka Bahuli leyi a yi lweriwa matini e nambyeni wa Nyambhavalale, kambe na kona Nghunghunyane a hlula.

A ku ri ni Mutsopi unwana loyi a fuyisiwile tihomu hi Nghunghunyane, kutani nwinyi wa tona a rhumela Hlangwini wa ka Mabunda ku ri a ya ti teka. Mutsopi loyi a a ri Mange. Kutani mange o motile ku a la na tihomu, kutani a hlaseriwa, vanhu va dlawa, kutekiwa tihomu. Nkarhi walowo a ndzi ha ri Bileni na manani, se tihosi ta mina ti ri
8. Spelonkeni e ku tirheni. Kambe a ndzi kurile, kambe ndzo ha risa. Munhu a risa a kondza a huma malebvu.

Loko ku khomiwile Nghunghunyana hi Mapotukezi, Magigwane o humesile nyimpi leyi na mina ndzi nga huma e ku ya lwa na Maportukezi. Nyimpi ya leyo yi dlele valungu va ntlhanu-na-vanherhi. Hi tlhela hi hlangana e rivaleni na Maportukezi, hi hlangene na vona-ri-e. Mhlohlweni laha Maportukezi va nga hi tsutsuma. Maportukezi va teka Mabunu mambirhi ku ri ya va pfuna, kutani va ta hi juma ka ha ri mpundzu Swinene hi ri ko Mhlohlweni, kutani va hi hlula. (vito ra Mabunu unwana loyi va ntima va nga nwi thya, a vu ku: Imgoni-a-ngadhle-nkuku). Kwalaho va ka hina va hetiwile Swinene. Hi ponisiwile hi Vembe. Mina ni va ntangha ya mina a hi ri hava Mabututu, a hi vitaniwa "tindiwi Kambe e hi ri Madjaha. Loko hi vona ku ri ha hela, hi loko hi tsutsu-

/ma hi pela.....

ma hi pela Vembe, hi pelela Siyembeni laha a hi langutene ni Nkuwa wa Mavungu. Maportukezi a va yimile ni Vantima vanwana kutani va hi hlula hi ku o lova.

Mina ndzi tsutsumile ndzi ya etlela a Benjane e sinambyana leši ši tšheletaku Mithi (Vembe) ni ri ni vanwana. Ndzi yile ndzi ya hlangana na mukonwana Malikopo. Kutani loko hi yimile šwinwe ni Malkopo, 9. hi twa šibamu ha ha vutisana lešwi hi nga ponisa šwona; loko hi twa Sibamu ho hambanisa šwešwo a tsutsuma a ndzi siya mina ndzi nga šwikoti ku tsutsuma hi milenge a yi vava. Sibanu leši hi nga šitwa a ši dlaya Mahonisani wa ka Mabunda tata wa lava va nga Ingwe-kulu.

Mina ndzi yime e ka Mukonwana Malkopo e ndzhaku ka nyimpi. Vanhu va rhurha va tsutsuma va ta kwala Sipilongo. Loko va ri ka rhi va ta haleno, va ri na manana, manana a fika a fa ndleleni va fela e Nghumbheni e tikweni ra ka Maswani ku hundzi Ribyeni ra ka Matsambu, mina ndzi ta ši twa ku ri khale ku ri mana o file. Na vamakweru na vona va ši twile ndzhaku hikuva a va khorwile e sipilongo. Va ferile mavokweni ya Makwatiyane wa ka Nghonyama.

Loyi a nga sala a humesa nyimpi a nga Magigwano, va nwi landzile Maportukezi ya khume ni vanhu va ntima va Khume, va ta nwi landza va nwi kumela a tikweni ra ka Mongwe ku ya e Mabulanini, va nwi dlaya, va tekanhloko va ya vika hi yona. Na mina ndzita sala ndzi landza e Sipilonko ndzi ta fika ndzi tshama e tikweni ra Mkhemi.

10. Ku herile Malembe mambirhi ndza ha ri Bileni endzhoku ka loko Nghunghunyane a khomiwile.

Loko ndzi fikile e Sipiloken, ndzi k fikile ndzi tshama tinhweti timbirhi, emdzhaku ndzi tu suka ndzi ya dorobeni, ndzi fikile ndzi tirha a Springs. Ndzi tirha e mugodini wa Malahla va nga se boša mali A ndzi kuma mali ya £2. 10. hi nhweti. Ndzi e ngeta ndzi vugela ndzhi ya tirha e mugodini wa golo, a Johannesburg ndzi tirha e ka Mavumbuki ku suhi na "Robson Gold Mine" ndzi kuma £1. 15s. hi nhweti. Va ku ri mali ku hava hikuva a ku ri ndzhaku ka nyimpi ya Mabunu na Manghezi. Kona kwalaho ndzi tirhile 6 wa tinhweti.

Ndzi suka se ndzi tirha handle e ku andlala Mibedwa mirharhu, ndzi kuma £3 hi nhweti. A va tirha tikofisi valungu va mina. Ndzi va endlela tiyi na Madyambu ntsena. A va ri Majarimani.

Hina hi vilekiwile hi ri hava makwašo wa šisati, kutani lešwi a

/hi ri.....

hi ri Vararu, hi lo tirisina hi nyikana mali hi teka va sati.

Loko tihosi ta mina ti vona lešwaku ndzi ti pfunile ku teka ti ndzi tshikelela ndzi ti vonela hi ndzeše. Ndzi tirhile ngopfu ni Valungu vo pendla ndzi kuma fl. hi viki (A šwi ri šwikotšo) Nale ka mesi lani ndzi tirhile ka Charlie Hood. Nale ka Manqhamane. Kusuhi 11. ni Drill hall ya Johannesburg. Valungu va kona a va a ka šwikolo na Makolitšhi Vaku i "Mr. Harple."

Šuma leši ndzi nga lofoła hi šona, ndzi lo endla bindzwi ro endla tinghundhu ndzi šavisa ndzi tshamile e šidakanini. Nghundhu le'yi kulu a yi durha 10/-. A ku ri na taka 5/- na taka 2/6 tinghundhu ta kona. Ndzi ta vuya a kaya. Loko ndzi ta vuta, ndzi vutile a nga se Khomba, ndzi vutile hi £6. Loko ndzi vutile ndzi tlhelela e dorobeni. Nhwana wa mina a sala a tšineriwa. E vukhombeni ndzi humesile fl ya tinguvu ni mitšeka, ni vuhlala, ndzi nga tivvi lešwi va nga humesa haleno kaya. Ndzi rumela kambe £17.

Loko ndzi ta vuya ndzi humesa yinwana ya £26 yi ta hlangana £49. Kutani va ndzi hlomisela. Ndzi tekile ka Yingwane, wa Tšakeni wa ka Shikofole. Nsati wa mina i Madumelani.

Madumelane a veleka a veleka ntlhanu wa vanhwana na unwe na mufana u-nwe. Mufana a lofa, ku sala vanhwana. Loko ndzi ku ndzi teka unwana nsati o tsutsuma. Ndzi tsutsumerile hi va sati Vambirhi va hlomile. Ndzi va hlongorile hi ku loya Onwana a a ri ni nwana wa mufana, ku fikela šwešwi a ku wa vuya mufana, ndzi a rile hikuva i noyi. Vana va mina va mune va tekiwile.

12. Hikwafo va loforiwa šwinene, ndzi va ni tihomu leti to tala. Kutani vanhu va ndzi vondzoka va loya tihomu ta mina. Tinga ha veleki tinwane ti fa mahlu, tinwane ti fa. Tihomu ta mina a ndzi nga ta ha vulafula, a ndzi tava ndzi fumile. Vana va mina lava va nga loforiwa, i muni. Va le vukatini hikwafo. Loyi wa vuntlhanu ku humile Khume ra tipondzho.

Šwešwi a ndza ha koti ku tirha. Ndzi dya šuma ša vana. A ndzi tirha šwinene. Hi mina wo sungula ku šava puluhu e tikweni ra ka Piet Booi.

Leši ši ndzi tsandzisaka ku tirha i ši vavi leši ši nga la ndzheni ka mina. Loko ši ndzi khomile ndzo bongu ku fana ni homu. Vanwana va ndzi nwisile mirhi va ku šišyisa, ndzi hlanta murhi ntsena.

/Vanwana.....

Vanwana va famba va ku swi ta hola, va humesa moya wa nghala, swikho-
va, kambe ndza ha vabya.

Ndzi karile ndzi ya ka Dokodela. Wa silungu ndzi kuma se swi
antsa. Ndzi tshipile ku bola hi lembe ra 1940 hikwalaho ka ku vabya.
Hosi Piet o khomile pasi ya mina na Swešwi hikuva ndzi pfumala pondho
yo kutsula pasi ya Vutshipa hosini. Loko ndzi kuma Pondho, hikona na
ndzi nga ta ya yi teka.

13. Timhaka to rungula hi Madumelani Nwayingwane. Na Tsatsawane Nwa-
ngwana. No nwa Mpfumani.

Loko munhu a ri na khwiri.

Loko munhu a ri ni nyimbo, a nga pfumetiwi ku ya laha muvabyi a
nga kona, veri Vuvabyi byi nga kula. Loko a ya kona o fanele ku tlho-
ma loyi a vabyaka e ri byonyi ku nwi lahela. Ribyanyi ri nwana ni ri
nwana ra lahela.

Loko munhu wa nyimba a nyikiwa sangu laha a vakoku kona, a nga
tshami; hikuva nkarhi wunwana ku nga va ku tshamile l'a nga fela hi
sihlangi sa ha ri sintsongo, Kumbe loyi a nga humeriwa hi khwiri. Loko
a tshama ko kwalaho ku nga tshama la'nga ferwa, na yena a nga hume-
riwa hi khwiri kumbe ku ferwafo.

Loko munhu a ri ni khwiri rikulu, a va nwi pfumeti ku dya ngopfu,
veri loko a lava ku Veleka swa ka rhata, a nga hatli a humile nwana.

Loko khwiri ri ri rikulu, a nga pfumetiwi ku famba lwendzo a ri
yeše, o fanele ku famba ni ntswatsi. Loko ri ri ri kulu ngopfu, a nga
pfumetiwi no famba. Mitirho wa tirha hikwayo.

Munhu loyi wa khwiri loko a kombela so kombela a nga tsoniwi,
hikuva a nga ta karhateka e ku velekeni, ni nwana nkarhi wunwani a
biha.

- Loko wa nsati a ri na khwiri, a nga yi ka loyi a ha ku veleka
a nge se humaku vutswe dyaneni, hikuva nkarhi unwana u ta va a etlela
14. na nuna wa kwe, se sihlangi leši si nga velekiwa, si nga bola sinkava-
na, si vuya si fa.

Munhu wa nyimba a nga pfumetiwi ku yimisa sihlangi e marhumbyini
ya yena Iihlangi leši si nge se kotaku ku famba, hikuva sihlangi leši
a nga si singa; hambu nkarhi wo fika ku ri si famba, si nge fambi si
ta yimela ku veleka ka wansati loyi a nga si yimisa marhumbyini; ku
va laha se hi kona si fambaku loko se a velekiwe.

/Wansati.....

Wansati loko a ri ni khwiri, wa layiwa ku ri loko a tshama a nga ti hoši kunene kambe a tshama kahle, ku ri síhlangi sí nga tshuki sívávíseka. E ka Šwakudya, a nga pfumetiwi ku dya Šwo hisa, o fanele ku Šwi tshika Šwi titimela, hi kona a dyaku. Loko a dya Šwa ha hisa síhlangi sí nga tšwaha le ndzene.

Loko a ri ni khwiri a nga rili. Hambi e byeriwa makhombo a nga na ku rila, hikuva na yena a nga wela hi makhombo ya síhlangi leši sí nga ndzeni. Hambi o vávisiwa hi yini na yini, a nga na ku rila, o fanele ku miyela ntsena.

Munhu wa khwiri a nga ntšitšisani tinguvu na Khomba hikuva loko khomba yi vona tinhweti ta yona loyi a nga na khwiri ri nga huma Nwa-
15. Ntengane.

Ntengane i nwana Mampekwane, wa Berwane wa Tsatsane, wa Nwašilwela (Va ka Tsuma) Hi Vahlaŵe va Vembe.

A hi tshama ka Papayi ntsungeni wa Vembe. Papayi i wa ka Valoyi. Loko hi nga se ya ka Papayi, a hi tshamile tikweni ra ka Matsambu wa ka Valoyi. Matsambu wa Khadlayi. Ntengane a a ri yena ndzuna ya Matsambu. Loyi Matsambu a tolovele ku rhuma tatani Ntengani. A Misa- pa a ku rhumiwa yena hikuva a a ri munhu loyi a a ri ni sífuva ša timhaka.

E ku hanya ka Matsambu ni vanhu vakwe a ku ri lo'ko lulama; kambe loko manhu a onhile, a bohiwa Šwinene. Loko munhu a hungukisile nsati wa munhu, a bohiwa khume ra Šwikomu.

Tikweni ra ka hina, valoyi a va nga tali k hikuva loko munhu a vabya a ku humiwa Mungoma ku ya biwa noyi, noyi a byewuriwa, a tsame- riwa na Šwo ambala. Ha ka nyingi a dlawa. Kutani hi mhaka ya leyo, vanhu a va tšhava ku loyana. Noyi a bohiwa va ku! "Nwi hanyisi, loko u nga nwi hanyisi u ta fa na yena."

Milandzu nkarhi wa lowo a yi mangariwa hi Šikomu Šinwe. Loyi a
16. dyiwaku hi nandzu, a bohiwa a riha. Loko a rihile, a tlhela a tlha- ndlekela Šwikomu Šwinwana lešwi a šwi sala hosini leyi yi nga senga timhaka.

Ntengane loko a tshamile malembe yo tala e tikweni ra Matsambu (Rhodesia), a teka nsati wa šiteko Nwamalaši. Nwamalaši loko a hloma a kuma Ntengane a ri ni nsati wa ndzhaka. Nsati loyi wa ndzhaka i Nwašalalani. Nsati loyi wa ndzhaka a a ri wa hosi ya Ntengane hi le

/ka va tatana.....

ra Laŵeta (Tshauke) E Nhlengweni ndzi tshamile ka ringana Ntihanu wo-malembe. Ndzi kumo kwhiri, ri huma. Loko kwhiri ra mina ri humile ndzi hundziwa hi ntlhanu-wa-tinhweti na yinwe ndzi nge se tivana kambe ni nuna wa mina. Swi yirisiwa ku ri ndzi nga tshuki ndzi hlangana na ye. Loko nkarhi se wu fika, hi rhanga hi ku laŵa nanga yi ta hi hlanganisa hi mirhi, yi hi tlhavela tinhlanga yi teka ngati ya mina ni mahlungu yi totiwa nuna wa mina, ngati ya yena ni mahlungu yi ~~tskax~~ ~~ngaxk~~ totiwa mina. Yinwani mirhi a yi tshama Swiphaphanene yi loŵekiwile, kutani hi nwa yona loko hi two torha. Yinwani a yi katsiwa ni madlbeke. Ndzi kurile ndzi ku kambirhi ndza ha onhekeriwa hi kwhiri.

E ndzhaku hi saka Hlengweni ni nuna wa mina hi vuyela ka Papayi.
19. Ndzi fikile kona ndzi veleka nwana wa nhwanyana, va nwi thya vito ra Vatshikile. Loko a tsineriwa a ti thya ra Mnene.

Loko Nghunghunyane a Sungula ku fuma, hina hi rhurhela Tshakoma wa Madzivandlela. E Tshakoma, hi vonile ku hambana ka ku fuma ka Matshangana ni ka Vavenda. Milawu ya Vavenda hi nga yi toloveli. Ku luŵa ka sivenda ku hi tikela ngopfu. Loko hi vona Vavenda va losa va ri ka rhi va vulaŵulela hi marito ya le hansi hi hlamala swinene hikuŵa a hi nga tivi ku ri ku endliwa yini sweswi hi kona hi vonaku ku ri vo endla yini. Loko ndzi ri Tshakoma a ndzi ri ni vana va mbirhi wa Vumbirhi i George. Hi rhu rha Tshakom ku ya tshama a Sirindzi.

Loko George a velekiwa, i lembe leri Jiwawa a nga fa hi rona. A sirindzi ndzi fika ndzi veleka vana va mune. Vavasati va rharhu. Loyi wa wa nuna a nga ri George a dlayiwa hi sitimela a Maritzburg. Se ku sele vavasati vambirhi ni vavanuna vambirhi. Vavasati ku sele Nshalati na Makhanane Nshalati a tekiwa hi Sikakala wa ka Maswanganyi A loŵoriwo hi Makume Manharhu ya timpondho. Makhanani a tekiwa hi
20. Piet Booŵi wa hi Mune wa makume wa tipondho a ta Golo. Mubvesa loyi a a ri phorisa ra mulungu loyi a va ku i "Cetswayo" E ndzako loko Cetwsayo a fambile, a sala a phorisa ka Khubani. Nuna loyi wo teka nwana wa mina loyi a Muvenda, hi yena a ndzi hlayisaka. Nuna wa mina o file khale ha ha ri Sirindzi.

Sweswi ndzi sala ndzi hlayisiwa hi Makhanane. Muvenda loyi loko a phorisile malembe lawa ya tala, va nwi veka vuhosi. Hosi leyi Piet Booŵi loyi a nga teka nwana wa mina Makhamane, o randza ngopfu

/Matshanganaa.....

Docent

Matshangana. O ni Ntlhanu wa Va Vasati na Wuntse wa Matshangana. Vasati va yena va Vavenda a va talanga. Tiko ra mukonwana wa mina Piet, ri ni Swikolo Swimbirhi hikuva i hosi yo randza dyondzo. Tindlala leti ndzi ponela ka Makhanane loyi wo teko hi Muvenda. A va ndzi hleka loko nwana wa mina a tekiwa hi Muvenda va ku ri Vavenda a hi Vanhu. Loko a ndzi twile ta vona namuntlha a ndzi ta va ndzi ri ha va ni Vutsutsumelo; kumbe a ndzi to fa ku fana na tatanu a nga hava na sirhu ro voniwa.

END S 538.